

Afrodita žije v dnešním obecném povědomí jako „bohyně lásky“. Tuto zjednodušující nálepkou najdeme ve všech příručkách o mytologii, ale odborníci jsou dnes zajedno v tom, že se jedná o moderní konstrukci, která vznikla až v poantické Evropě. Bohyně legitimizující sex byla pro křesťanský svět nepřijatelná, a proto se z ní musela stát „bohyně lásky“. Havránekův Slovník jazyka českého lásku definuje jako „vřelý cit náklonnosti, příchylnosti, obliby“. Antická Afrodita nebyla bohyní takto chápané lásky, ale sexu, který je možný i bez vřelého citu náklonnosti, příchylnosti či obliby, aniž by ovšem cokoli z toho vylučoval. Afrodita byla patronkou nejen počestných řeckých manželek, ale i kurtizán a prostitutek, tedy sexu bez lásky. Vzbuzovala touhu i po takovém spojení, které přinášelo rozkoš jenom jedné straně, zatímco pro druhou bylo zdrojem obživy a mohlo jí způsobit utrpení či smrt.

Diodoros Sicilský v 1. století před Kristem napsal: „Afroditě byla svěřena ta epocha v životě dívek, kdy se musí vdát, a také rituální úkony, které jsou i dnes součástí svatebních ceremonií, společně s oběťmi a úlitbami, jež lidé činí této bohyni.“ Hlavní rolí řeckých žen bylo porodit potomky, což by antická Řekyně bez Afrodity nezvládla. Vdávala se totiž mnohem dříve než dnes, bylo to vlastně ještě dítě, pro něž byla svatba šok spojený s přestěhováním do domu manžela. Afrodita byla božskou kamarádkou, která řeckou dívku připravovala na její životní úděl a především jí pomáhala zvládnout bolestný přechod od dětství k dospělosti. Bohyni doprovázela další božstva sexuality, jednak dvě dívky, personifikace přemlouvání (Peitho) a půvabu (Charis), jednak dva nezbední chlapi, chtíč (Eros) a touha (Himeros). To byli důvěrní přátelé, díky nimž se mladá řecká manželka necítila sama, i když trávila většinu času zavřená doma. Nejdůležitější z těchto Afroditiných průvodců byl její syn Eros, který připomínal, že bohyně je také sama milující matkou, a proto se do jejího klína Řekyně mohla schoulit, když jí bylo nejhůř. Patronkou manželství tedy byla v Řecku nejen Héra, manželka nejvyššího boha Dia, ale také Afrodita. Žádné manželství se totiž nemohlo naplnit bez erotické přitažlivosti, kterou lidem mohla dát jedině tato bohyně.

Afrodita byla stejně důležitá pro ženy i pro muže. Pro její antické pojetí je charakteristická scéna v třetím zpěvu Homérovy *Iliady*, v níž nahlédneme do Paridovy manželské ložnice, kde vše probíhalo v režii Afrodity, jako ostatně ve všech ložnicích. Bohyně byla Paridovi zavázána, protože díky němu vyhrála spor s Athénou a Hérkou o to, která z těchto tří bohyň je nejkrásnější. Paris ji zvolil, protože mladičkému soudci slíbila, že mu opatří nejkrásnější ženu. Tou byla tehdy Helena, manželka spartského krále Menelaos. Paris ji bez problémů unesl, protože bohyně zařídila, že Helenu okouzlit, takže se nechala ochotně odvést do Troje. Menelaos a jeho řečtí spojenci však k městu přitáhli s velkou armádou. Proti Heleně se postavili jak obléhající Řekové, tak obléhaní Trojané. Helena navíc z hradeb na vlastní oči spatřila, jak se její bývalý manžel Menelaos chystá zasadit smrtící ránu jejímu novému manželovi. V kritickém okamžiku však zasáhla Afrodita, zachránila Parida před jistou smrtí a přenesla ho z bojiště do ložnice v královském paláci, aby si odpočinul v manželčině náručí. Helena o tom nechtěla ani slyšet, a proto ji bohyně začala vydírat. Nakonec sice Afrodita manželku donutila k manželovi přijít, ale Helena od něj odvrátila hlavu, takže Afroditina kouzla nemohla působit. Helenina první slova byla víc než chladná: „Tys tedy vrátil se z boje?! – Ó, mělš tam raději zhynout.“ Jakmile však Paris promluvil a začal Helenu svádět, Afrodita se mohla pustit do čarování. Když manžel

svoji řeč skončil a vyzval manželku, aby se s ním pomilovala, Afroditino dílo bylo dokonáno. Helena byla jako vyměněná, její bojovnost byla tatam. Přes její odpor se jí zmocnil erós, milostná touha, neřekla již ani slovo a svého muže následovala na lože.

Mezi olympskými bohy měla jediná Afrodita jméno, které ohlašovalo její sféru působnosti. Podstatné jméno, které od něj bylo odvozeno, „afroditino“, označovalo pohlavní styk a sloveso „afroditovat“ znamenalo souložit. Erós a jeho latinský ekvivalent, amor, se běžně překládají jako láska, ale není to přesné. Antický římský spisovatel Ovidius napsal několik děl, v jejichž názvu je slovo amor, ale věnoval se výlučně technice lásky, praktické stránce namlouvání partnera. Amor byl především tělesným chtičem, určitými postupy jej bylo možné u partnera vyvolat, nebo se před ním naopak ochránit. Sexuální touhu je možné teoreticky do nekonečna znovu a znovu vyvolávat, ale žádným způsobem ji není možné jednou provždy zajistit. To je výlučný atribut lásky, jedině ta může být věčná.

Poučný je také příběh o nevěře Afrodity s bohem války Areem, který je vložený do osmého zpěvu Homérovy *Odysseie*. Zatímco výše zmíněná pasáž v *Illiadě* popisuje, kdo Afrodita je, příběh z *Odysseie* zdůrazňuje, v čem se od všech odlišuje. Afrodita stála i na Olympu vně toho, co Řekové označovali jako aidos, což znamená stud. Afrodita se se svým milencem scházela na loži, které sdílela se svým manželem Hefaistem, jenž na ně proto nastražil důmyslnou past. Když byl pár v nejlepším, past jej znehybnila, načež podvedený manžel zavolal ostatní bohy. Na milence chycené in flagranti se však přišli podívat jenom mužští obyvatelé Olympu. Jak nám Homér neopomněl sdělit, „bohyně útlé se studem zdržely doma“. Jakmile bozi nahlédli do dveří Hefaistovy ložnice, nepohoršili se, jak Hefaistos doufal, ale hlasitě se rozesmáli. Všichni věděli, kdo je Afrodita, a všichni do jednoho Areovi záviděli. Hefaistos milence propustil na naléhání Poseidona, který byl vedle Area největším Afroditíným ctitelem. Příhodě se nakonec zasmála i potrestaná nevěrnice, Homér totiž své vyprávění zakončil slovy: „úsměvná Afrodite pak honem se na Kypros brala.“

14 – 15

Odysseia je jediným antickým literárním pramenem historie o potrestání Afroditiny nevěry, k tomuto pikantnímu příběhu se v antice již žádný spisovatel nevrátil a ve výtvarném umění se jím inspirovalo jenom několik drobných děl. Charakteristické je, že v poantické Evropě byl naopak právě tento příběh oblíbený a často zobrazovaný. V antickém Řecku a Římu měli tuto bohyni ve velké vážnosti a úctě, a patrně proto se tu historika o její nepodařené nevěře neujala. V křesťanské Evropě byla tatáž historika naopak populární právě proto, že sex, a tedy i jeho bohyně byly církevními autoritami vnímány negativně. To však Hefaistově potrestání nevěrné manželky zajistilo nesmírnou popularitu.

Vraťme se však do starověkého Řecku. V Hesiodově *Zrození bohů*, které vzniklo nedlouho po homérských básních, se poprvé objevuje Afrodita „z pěny zrozená“ (afro-genea), přičemž Řekové tuto pěnu spojovali jak s mořem, tak se spermatem. Ke zrození z pěny mělo dojít v souvislosti s mytickým bojem o světovládu. Afrodita byla jedním z mladých bohů, kteří převzali vládu nad světem poté, co porazili staré bohy pomocí nové technologie. Vládce starých bohů Uranos plodil děti se Zemí, ale nechával je v jejich útrokách, aby jeho vládu nemohl nikdo ohrozit. Země tím trpěla, a stvořila proto zcela novou věc, šedivou ocel, z níž vyrobila velký srp. Požádala svoje děti, které byly uvězněné v jejím těle, aby některé z nich utřalo Uranův pohlavní úd, až do ní opět vnikne. Jediný

Kronos se odvážil tento čin vykonat a otcův useknutý úd potom odhodil do moře. Hesiodos podrobně popisuje, jak gigantický penis brázdil mořskou hladinu a z bílé pěny se rodila panna. Na hladinu moře božský úd dopadl u ostrova Kythéra, po tisíc kilometrů dlouhé plavbě na břeh Kypru již vstoupila dospělá bohyně, kterou proto Řekové nazývali jak Kythéřanka, tak Kypřanka.

Erotická přitažlivost, kterou Afrodita vládla, však v antice nebyla na překážku posvátné úctě, ale naopak ji vyvolávala. Sexualita Afrodity byla ovšem chápána mnohem širěji, než jak ji chápeme dnes. Afrodita měla ústřední postavení v polis, řeckém městském státu, jehož obyvatele sjednocovala. Díky ní se integrovaly jednotlivé skupiny obyvatel různého původu a stavu či původně zcela samostatných sídlišť v jednotnou polis se zákony platnými pro všechny, systémem samosprávy a dalšími atributy. Důležitou integrující roli mělo opevněné centrum, kde byla uctívána také místní verze Afrodity. Tato bohyně zajišťovala koexistenci lidí v soukromé i veřejné sféře, soulad lidí a bohů, lidí a přírody, lidských bytostí, zvířat a vegetace, zkrátka všeobecnou harmonii a z ní pramenící prosperitu. Afrodita spojující nespojitelné byla zdrojem a zárukou lidské existence, bez ní by život tak, jak ho znali staří Řekové, nebyl možný. Spojení toho, co přirozeně stojí odděleně a často ve vzájemné opozici, bylo umožněno přitažlivou silou, která byla Afroditním hlavním atributem. Uctívání Afrodity tedy nebyla individuální volba, ale každodenní nutnost každého muže a ženy, od její přízně se odvíjel osud nejen jednotlivců, ale i celé obce, státu a všech Řeků.

Antická Afrodita vládla „miksís“, což ve staré řečtině znamenalo nejen pohlavní styk, ale i míšení obecně. Bohyně byla patronkou sexuálního spojení, při němž došlo k fyzickému průniku bytostí opačného pohlaví, z něhož se zrodil nový život, ale vzbuzovala také touhu po styku, který přinášel smrt. Ve válce se lidé také stýkají, ale proto, aby se navzájem zabíjeli, což se mohlo dít i pod patronací Afrodity. V jejích svatyních ve Spartě, v Korintu a na Kythéře její socha zobrazovala ozbrojenou bohyni. V Rhamnúntu, kde mladí Athéňané prodělávali vojenský výcvik, byla Afrodita uctívána jako Hégemoné (Vůdkyně). Bohyně vedla mladé muže nejen při dobývání žen, ale také na válečném bojišti. Afrodita spojovala rovněž svět živých a svět mrtvých. V antickém Řecku nebe a země, pevniny a moře měly svá vlastní božstva, zemi vládla Gaia, mořím Poseidon a nebi Zeus, ale Afrodita vládla všude tam, kde se jedno stýkalo s druhým. Tyto hraniční oblasti, kde docházelo ke styku a míšení, byly pro lidi vůbec nejdůležitější, moře spojovalo pevniny a bez deště by zem nezplořila ani jedinou rostlinu, takže by lidé neměli co jíst. Miksís se týkalo nejenom přírodních jevů, ale i lidského společenství jako celku i všech jeho příslušníků.

Jedině Afrodita vládla silou, která udržela pohromadě stát, protože lidskou přirozeností je dáno, že lidé usilují jenom o osobní prospěch. Afroditina přitažlivá moc sobecké soupeře proměnila ve spolupracující spoluobčany. To bylo velice důležité pro Římany, kteří řeckou Afroditu převzali jako Venuši. Římský mýtus vznikl transformací řeckého příběhu o Afroditě smrtelném synovi Aeneovi, kterého měla s Anchisem z dynastie trojských vládců. Po pádu Troje se Aeneas usadil tam, kde byl později založen Řím. Kult Venuše se však stal součástí římské státní ideologie až v souvislosti s dobýváním Řecka. Podle státního římského mýtu se potomci Aenea pouze vraceli do východního Středomoří, odkud pocházeli. Nejstarší doklad o Venuši jakožto patronce římského státu

pochází z konce 3. století před Kristem, tehdy byla uctěna nejen chrámem na Kapitolu v Římě, jenž byl hlavním římským kultovním centrem, ale i stolem pro Marta a Venuši, který byl veřejně vystaven pro třídní hostinu bohů. To svědčí pro to, že již tehdy byla tato dvě božstva chápána jako rodiče klíčových postav římské mytické historie. Venuše byla matkou Aenea, praotce římského národa, a Mars byl otcem Romula, zakladatele města Říma.

I v tradičním římském náboženství bohové měli smrtelné potomky, po vzoru řeckých monarchů helénistické éry však začala celá řada předních římských rodin také odvozovat svůj původ od Venuše. Nejvíce se proslavil rod Luliů, odvozující svůj původ od Aeneova syna Iula. V roce 68 před Kristem Caesar prohlásil na slavnosti na Foru Romanu v pohřební řeči nad zesnulou tetou Lulií: „Od Venuše pocházejí Luliové, rod, ke kterému náleží naše rodina.“ Římská Venuše se od řecké Afrodity lišila nejen mnohem těsnější vazbou na politický život, ale také mnohem větší rolí v představách o životě po smrti. Pro Římany byla Venuše příslibem posmrtné blaženosti. Básník Tibullus v 1. století tuto víru vyjádřil barvitým popisem Venušiny zahrady lásky: „mne však, poněvadž vždy jsem něžnému Amoru sloužil, po smrti Venuše sama uvede do rajských niv [...] mladíci hrají si tam a k něžným dívkám se druží, Amor ke stálým půtkám dívky a mládence zve. Tam jsou milenci všichni, jež postihla záhuba dravá; ve vlasech myrtový věnec každý z těch milenců má.“ V římské pohřební symbolice Venušina sexualita odkazovala nejen na plodnost, ale i na obnovu života, a tedy i na příslib života po smrti.

To byl důvod, proč v pozdní antice křesťanští autoři útočili právě na Venuši, která se stala protikladem a největší urážkou jak nové víry, tak i morálky. Křesťanští autoři uctívání Venuše vehementně kritizovali nejen jako pohanské modlářství, ale také kvůli zobrazení nahého ženského těla, které vzbuzovalo sexuální touhy. Extrémní stanovisko zaujal Tertullianus, podle jehož spisu *O počestnosti* sochy zobrazující nahé tělo nutně vedou k hříchu, protože jejich erotické přitažlivosti člověk neodolá. Podle zakladatele západní teologie pohled na sochy vede k cizoložství, a nakonec zákonitě i k vraždě. Nejde pouze o erotickou přitažlivost soch, smrtelné nebezpečí představuje jejich existence samotná. Člověk má vrozený sklon k uctívání idolů, čehož ďábel využil, přivedl na svět umělce a stvořil umění. Každá socha a každý obraz jsou potenciální idol, a tedy sídlo zlého démona, a proto je zapotřebí zakázat nejen zobrazení Venuše, ale zobrazování jako takové. Výtvarné umění a zejména socha Venuše byly křesťanskými autory prezentovány jako nejzákladnější překážka, kterou ďábel postavil do cesty křesťanům usilujícím o spásu duše potlačením tělesných žádostí.

Antické zobrazení Afrodity

V šestém homérském hymnu Afroditu na její uvedení na Olymp připravily Hory, bohyně ročních období a běhu času obecně. Bozi byli Afroditinou krásou unešeni a dívali se na ni jako na potenciální manželku: „Ti sotva ji spatřili, ihned, ruku jí podávající, ji pozdravovali a každý přál si ji mít za choť a domů sobě ji odvést, tak byli jati krásou té Kythéřanky s členkou fialkovou (iostefanos).“ Tak byla Afrodita vnímána po všechny časy, nejen bohy, ale i lidmi. K tomu, jak si Afroditu v antice představovali, se nejlépe hodil prostý fialkový věnec, kterým mohl kultovní sochu Afrodity vyzdobit každý smrtelník. Ze všech

olympských bohů měli lidé nejbližší k Afroditě, protože po její přízni toužili ze všeho nejvíc. V antické imaginaci u žádného z olympských bohů narození nehrálo tak důležitou roli jako u Afrodity. Obdobně jako oslavujeme narozeniny svých nejbližších, tak si Řekové a Římané také připomínali narození bohyně sexu nejen v náboženských rituálech, ale i nesčetnými sochami, soškami a malbami. Mezním charakterem bohyně bylo dáno to, jak se na světě zjevila a jakou podobu na sebe vzala. V antickém umění byla zobrazována, jak při zrození vystupuje z moře na břeh, byla to Anadyomené, v českém překladu „Ta, která vystupuje“ (z moře). Většina soch bohyně odkazovala právě na tuto epochální událost.

Antickou bohyni Venuši si představujeme jako nahou ženu, tato představa i její výtvarná podoba vznikly ve starověkém Řecku za okolností, které známe, i když samozřejmě ne do všech podrobností. Především je třeba zdůraznit, že její kult byl individuální záležitost, zpravidla čistě osobní. Základní podmínkou prolnutí božské a lidské sféry bylo v tomto případě soukromí a uvolnění těla i ducha v opuštěném zákoutí, které odedávna přeje erotice. Afrodita nebyla uctívána při velkých a hlučných veřejných slavnostech, ale v soukromých domech a v malých svatyních, jejichž ticho rušil jenom zpěv ptáků, šelest listů a zurčení vody. Přírodní prostředí bohyni charakterizovalo a názorně demonstrovalo její plodivou sílu. Klid a mír svatyně nerušily krvavé oběti, pro kult Afrodity byly typické vegetabilní obětiny a spalování vonných látek. Její svatyně byly v podstatě zahrady plné pestrobarevných květů a omamných vůní, v nichž si návštěvníci mohli odpočinout u sochy bohyně v malé kapličce. Socha při uctívání Afrodity hrála větší roli než u ostatních božstev, jejichž sochy byly sice často mnohem větší, ale byly zato skryty v přítmi interiérů monumentálních chrámů. Socha Afrodity, kterou si návštěvník svatyně mohl dobře prohlédnout a již se mohl i dotknout, byl silný zážitek evokující setkání se samotnou bohyní.

Slavný reliéf zrození Afrodity se svým stylem hlásí do šedesátých let 5. století před Kristem. Afrodita vystupuje na mořskou pláž naznačenou dole oblázky, takže je vidět pouze horní polovina jejího těla. Bohyně přišla na svět nahá, a proto ji bylo nutné hned obléci. Tuto situaci však reliéf nezobrazuje, protože bohyně se narodila oblečená v chitonu, tunice, kterou ženy nosily pod himatiem. I její dlouhé vlasy jsou již pečlivě učesané a ovázané stužkou, jenom jeden pramen jí spadá vepředu na hrud'. Reliéf tímto způsobem odkazuje současně jak na Afroditino narození, tak na její koupel, při níž se znovu a znovu rodí. To zdůrazňují postavy Hor po stranách. Každá z nich jednou rukou bohyni drží pod vztyčenými pažemi a druhou rukou před ní drží himation tak, aby nebyla vidět spodní část jejího těla. Hory Afroditu oblékají a současně ji chrání před střídáním ročních období, které ony samy ztělesňují. Bohyně se plynoucí čas netýká, je věčně mladá a svěží, neodolatelná. Pod ochranou Hor žije ve věčně přicházejícím jaru.

Kdyby byl reliéf pravý, bylo by to nejstarší monumentální zobrazení narození Afrodity z mořské pěny. Tento slavný reliéf byl objevený v zahradách římské vily Ludovisi roku 1887, teprve v posledních letech se však ukázalo, že se jedná o velice kvalitní moderní dílo. Na tvorbě reliéfu se s nějakým vynikajícím sochařem musel spojit výborný znalec antické kultury, jinak by dílo nemohlo být tak dlouho považováno za antický originál. Reliéf Ludovisi sice není antické dílo, ale pro dějiny umění je nicméně velmi důležitý. Dokazuje, že návrat Venuše na evropský výtvarný horizont, který začal v italské renesanci, pokračoval v neztenčené míře i v 19. století.